

C9 – Leta 1993 je v Sloveniji izšla dvojezična pesniška zbirka *Sarajevska knjiga mrtvih*, ki sem jo napisal sredi leta 1992, v hrvaškem izvirniku in slovenskem prevodu Jureta Potokarja. Nastala je po srečanju in pogovoru z dolgoletnim prijateljem pisateljem Mirkom Kovačem v Ljubljani, v katerem sem se, ko je dejal, da ne more končati začetega romana *Kristalne rešetke*, ker časi niso primerni za leposlovje, z njim strinjal in mu celo rekel, da mi ne pade na misel, da bi napisal en sam verz o vojni. Pa sem jih kasneje vseeno napisal za celo knjigo. Zanja sem leta 1994 prejel mednarodno nagrado *Vilenica*. Ob prvi priložnosti sem jo poslal mami v Sarajevo. Ne spominjam se več po kom. Od moje mame so si jo izposodili Tvrтко Kulenović, pisatelj in prvi predsednik BiH PEN centra, pesnica Ferida Duraković in pesnik Goran Simić, ki naj bi za časopis *Oslobođenje* celo pisal o njej. Ne vem, ali je to naredil, vem pa, da je v tem časopisu o njej izjemno lepo pisal novinar Mladen Paunović. Moji tamkajšnji kolegi, z Jurajem Martinovićem vred, so organizirali njeno predstavitev v *Komornem teatru 55*, ki je bil v času obleganja mesta središče kulturnih dogodkov.

Sporočili so mi, da je bila predstavitev lepa in pretresljiva, in da je na njenem koncu vstal tudi Stjepan Kljujić, član predsedstva BiH, nekoč pa novinar, ki je o mojih atletskih dosežkih pisal za zagrebške *Sportske novosti*. Znan predvsem po pipi in metuljčku je dejal, da gre za izvrstno poezijo, primerjal jo je celo z Vivaldijevo glasbo, ampak poudaril je, da bo jutri v tamkajšnji literaturi prostor le za tiste, ki so med vojno ostali v mestu in se zanj bojevali. Res je, da je Kljujić, rojen v Sarajevu, in je, za razliko od Hrvatov iz Hercegovine v Predsedstvu, zagovarjal skupno življenje v mestu, enako kot je res, da je večji del časa med njegovim obleganjem preživel v kleti, v kateri je imel biljard in ga igral s prijatelji. Tudi z Miroslavom Jančićem, kadar je bil v mestu, kot mi je ta sam povedal. Res pa je tudi to, da jaz nisem odšel v Slovenijo neposredno pred obleganjem mesta ali med njim, temveč več kot dve leti pred tem. Kot je res, da je moja mama ostala v mestu, ker ni hotela iz njega. In ne le, da je kljub letom in številnim boleznim delila usodo ostalih prebivalcev v njem, temveč je bila ves čas njegovega obleganja, štiriinštirideset mesecev, poverjenica Civilne zaščite in je torej skoraj štiri leta pomagala drugim. In čeprav je živila v delu mesta, ki je bil nenehno obstreljevan, niti enega samega dneva ali noči ni preživela v zaklonišču. Še manj, da bi v njem igrala biljard.

Čeprav je, kot so mi rekli, Martinović ostro repliciral Kljujiću, tistega, kar je ta povedal, nisem mogel sprejeti ravnodušno. Kajti to je bila še ena od številnih žalitev, ki sem jih doživel v rojstnem mestu. Mama mi je pisala, da je slišala o predstavitvi knjige, ker je o tem poročala tudi televizija in časopis *Oslobođenje*, bila pa je užaljena, ker je nihče od mojih pisateljskih kolegov ni obvestil o tem. Če bi vedela, da bo, bi se je zagotovo udeležila. Tudi jaz bi jim verjetno to zameril, a se mi sedaj zdi bolje, da ni vedela, in tako ni prišla na predstavitev, kajti zagotovo bi jo zbolele Kljujićeve besede. Morda celo bolj kot so mene. Neupravičene žalitve prenašam teže od najhujših bolečin. Njo bi Kljujićeve besede prizadele tudi zaradi tega, ker je Duškina mati omenila Čengiću, ki se je nepooblaščno vselil v moje stanovanje, da je Kljujić naš sorodnik. Kar ni res. Tisto, kar je Kljujić povedal na predstavitvi moje knjige, pa mi je seveda dalo misliti. Predvsem glede literature treh t. i. konstitutivnih narodov v Bosni in Hercegovini. Seveda nisem mogel biti srbski pisatelj v BiH. Kot tudi muslimanski ne. Ker moj oče ni bil ne Srb ne Musliman. Ker pa je bil Slovenec, rojen v Bosni, mati pa Hrvatica, tudi rojena v Bosni, je problematizirana tudi moja pripadnost hrvaški literaturi v BiH. Merila pri tem niso bila podobna tistim, na katere sam bil navajen kot atlet. Da zmaga tisti, ki je najboljši oziroma najhitrejši in prvi pride na cilj, ne glede na to, katere narodnosti je. Tisto, kar je povedal Kljujić, kar zadeva literaturo, to zanika. In zato intervjuja z mano za sarajevske *Večernje novine*, ki je bil narejen po mojem prvem prihodu v Sarajevo po vojni, nisem brez razloga naslovil *Četrta stranica bosansko-hercegovskega trikotnika*. Tako sem celo nameraval nasloviti eno izmed svojih publicističnih knjig, toda premislil sem se, kajti Stanislavu Koblarju, ki je zasnoval in uredil monografijo o znamenitih Slovencih in slovenskih društvih v BiH med letoma 1878 in 2000, se je zdel najbolj primeren za to knjigo prav naslov *Četrta stranica trikotnika*. In sem se s tem strinjal. Na hrbtu te knjige velikega formata, obsežne in lepe, ki je izšla pri Mladinski knjigi leta 2008, so fotografije pisatelja Ivana Cankarja, slikarke Ivane Kobilice, škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča, igralke Marije Vere in mene. Tako sem se znašel v res lepi družbi. Ob tem je v knjigi, poleg tistega, kar je napisano o meni kot atletu, tudi daljše besedilo o meni kot pesniku izpod peresa akademika dr. Juraja Martinovića, mojega nekdanjega profesorja slovenske književnosti in od takrat mojega najboljšega sarajevskega prijatelja. Njegovo besedilo

je naslovljeno kot knjiga, natančneje knjiga je naslovljena kot njegovo besedilo. To, da sem začel pisati tudi pesmi v slovenščini, po pesniški zbirki *Salomonov pečat* (1995), kar se mi je pred tem zdelo neverjetno, imam danes za veliko srečo. In od takrat nisem niti enega samega verza več napisal v materinščini, ki ji najpogosteje rečem "hrvaščina sarajevske proveniencie". Knjige mojih pesmi, ki so potem izhajale na nekdanjem srbohrvaškem jezikovnem območju, v BiH, na Hrvaškem in v Črni gori, so moji lastni prevodi mojih pesmi, napisanih v slovenščini. In čeprav pogosto govorijo in napišejo, da sem dvojezičen pesnik, se sam imam za pesnika, ki je v enem obdobju življenja pisal v enem, v drugem pa v drugem jeziku.

*

Pesnik Abdulah Sidran je v besedilu, naslovljenem *Bosanski pisatelji brez svoje književnosti*, objavljenem v sarajevski reviji *Slobodna Bosna* 6. aprila 1997, v katerem spregovori o nacionalni delitvi v BiH, s tem tudi o delitvi na nacionalne literature, med drugim napisal: »Kaj bomo potem z Isakom Samokovlijo (ki je bil Jud), Josipom Ostijem (mati katerega je bila Hrvatica iz BiH, oče pa Slovenec, rojen v BiH) in Detkom Petrovom (ki je Bolgar)? Ali obstaja njihovo literarno delo – vemo pa, da obstaja, da je zlata vredno, da bi si ga veliko drugih, tudi pametnejših od nas, s silo prilaščalo – ali obstaja torej njihovo delo, če ne obstaja hiša bosanska (skupna, ki je razpadla z delitvijo na nacionalne literature: na srbsko, hrvaško in muslimansko/bošnjaško). Žal ne obstaja. Iz te zagate nikogaršnjega sem se nezavedno rešil s tem, da sem tudi poezijo začel pisati v slovenščini. Čeprav sem bil pred tem globoko prepričan, da nikoli ne bom mogel enega samega verza napisati v kateremkoli drugem jeziku. Enako, kot si nikoli nisem želel živeti drugje, razen v Sarajevu, v katerem sem rojen. A ljubezen do Barbare me je pripeljala v Ljubljano, ljubezen do Kosovela in njegove poezije pa v Tomaj ... In smo pri reku, da se pojé največ zarečenega kruha ... K temu lahko dodam: predvsem ko gre za ljubezen. V mojem primeru do ljubljene ženske in ljubljenega pesnika ter njegove poezije oziroma slovenske literature, kar pomeni tudi do slovenskega jezika. V katerem, tega se zavedam, jecljam.

Seveda sem bil bolj vesel Sidranovega mnenja o moji literaturi, kot pa neumestne kritike novinarja-politika Kljujića. Še bolj pa, da je Sidran prvo izdajo svojih zbranih del, objavljenih po vojni, podaril

moji mami in ji v posvetilu napisal: »Teti Veri, moji drugi mami.« Sam pa sem za svojo drugo mamo imel Šeherezado. Iz pravljic *Tisoč in ene noči*. Ne spominjam se, kdaj in kako me je mama rodila, lahko povem le tisto, kar sem od nje slišal oziroma tisto, kar je o mojem rojstvu govorila drugim, ali pa meni drugi o tistem, kar jim je govorila ona. Spominjam pa se, da sem se kot pisatelj rodil ne po osmih mesecih, kolikor sem bil v maminem trebuhu in ga kot radovednež zapustil prej, kot je običajno, temveč ko sem, ker sem se naučil brati, še preden sem dopolnil šest let, začel brati celotni prevod *Tisoč in ene noči*, objavljen med letoma 1952 in 1956 v osmih zajetnih knjigah. To je bilo, preden sem napolnil osem let. Ko je nastopila tisoč in ena noč in mi je Šeherezada povedala zadnjo zgodbo, sem nato jaz njej vsako noč pred spanjem povedal svojo izmišljeno zgodbo. Tako, kot sta mi jih pripovedovali najprej babica in potem ona. Preden pa sem napisal svojo prvo zgodbo, sem od petnajstega leta naprej pisal in objavljajl pesmi. Ko sem prve zgodbe objavil, sem prejel pismo pisatelja Mirka Kovača, čigar do takrat objavljene knjige so mi bile zelo všeč. Zelo jih je pohvalil. In ko je potem bila ena izmed zgodb *Zid*, objavljena v antologiji hrvaške mlade književnosti in jo je hrvaški pesnik Slavko Mihalič v svoji oceni uvrstil med najboljše prispevke v njej, sem se ustrašil tako Kovačevega pisma kot Mihaličeve pohvale in sem zgodbe nehal pisati. Še naprej sem pisal in objavljajl le pesmi. Ob njih le še eseje in literarne ocene. Znova sem začel pisati zgodbe v Ljubljani, v času obleganja Sarajeva. Nadaljeval pa, bolj intenzivno, v času po ugotovitvi rakaste bolezni ter njenega zdravljenja. Od začetka leta 2015.